

"Σχολείο, παιδεία, αυτόνομη κοινωνία". Το σχολείο βρίσκεται σε κρίση. Όποιος το αγνοεί αυτό πρέπει να είναι μάλλον τυφλός ή κουφός, δεδομένης της μεγάλης προβολής που έχει λάβει το ζήτημα μέσα από δημοσιεύματα, κοινωνιολογικές μελέτες και εξειδικευμένα περιοδικά: «πτώση του επιπέδου», «τέλος της αυθεντίας», «ανεπαρκή κίνητρα», «βία» κ.λπ. Αυτή η συσσώρευση θεαματικών συμπτωμάτων, τα οποία εκτείνονται σε ολόκληρη την κοινωνία, συντηρεί την απόγνωση και εμποδίζει την κατανόηση των μηχανισμών κατάρρευσης που βρίσκονται επί το έργον. Μπροστά σε αυτήν, οι ψευδοϋπεύθυνοι επιβάλλουν σωρηδόν μέτρα που χειροτερεύουν την κατάσταση: κατασταλτική λογική, περικοπές κονδυλίων, επιχειρηματικού τύπου «αξιολόγηση», παιδαγωγικός επιστημονισμός, πολλαπλασιασμός των εκπαιδευτικών βαθμίδων και των γραφειοκρατικών στιβάδων κ.λπ.

Ιστορικά, η εκπαίδευση επιτελεί δύο διακριτές λειτουργίες, που αντιστοιχούν στις δύο θεμελιώδεις τάσεις της Δύσης: διαρκής αύξηση της οικονομικής ισχύος, από τη μεριά, και ατομική και συλλογική χειραφέτηση, από την άλλη. Η πρώτη λειτουργία, που έχει χαρακτήρα ωφελμιστικό, συνίσταται στην εκπαίδευση με τη στενή έννοια του όρου: τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν ορισμένες ειδικές γνώσεις που θα τους επιτρέψουν την ένταξη στη σφαίρα της παραγωγής. Η δεύτερη λειτουργία, που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε ανθρωπιστική (ουμανιστική), αποσκοπεί στη γενική πνευματική καλλιέργεια των μαθητών μέσω της εξοικειώσής τους με την πολιτιστική κληρονομιά της εκάστοτε δοσμένης κοινωνίας (με τα μεγάλα λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, καλλιτεχνικά κ.λπ. έργα της). Φυσικά η πολιτιστική πλευρά έχει καταλήξει να θεωρείται δευτερεύουσα ενώ στην πραγματικότητα είναι η πρωταρχική: είναι αυτή που επιτρέπει στον καθένα να αναπτύξει τη ιδιαίτερη προσωπικότητά του στους κόλπους της ανθρωπότητας αλλά και ένα είδος πάθους για γνώση γενικώς, το οποίο αποτελεί απαραίτητη βάση ακόμα και για την κατανόηση και την οικοδόμηση εξειδικευμένων γνώσεων.

Όμως αυτές οι δύο λειτουργίες, που υποτίθεται ότι επιτελεί το εκπαιδευτικό σύστημα, έχουν πλέον καταστεί αντιφατικές. Η εξειδίκευση της γνώσης και οι ισχυρές πιέσεις που ασκούνται από την οικονομία και τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας υποχρεώνουν το σχολείο να στραφεί κυρίως στον ωφελμιστικό του ρόλο, περιφρονώντας την ανθρωπιστική πλευρά του. Η αντίφαση αυτή δεν είναι παρά τμήμα της ανθρωπολογικής κρίσης που χαρακτηρίζει το σύνολο των συγχρόνων κοινωνιών: οι αξίες, οι πολιτιστικές μορφές και οι τρόποι ζωής που έως τώρα δομούσαν την κοινωνική ζωή, βρίσκονται σε φάση αποσύνθεσης, υπό την πίεση του συντριπτικού βάρους της μαζικής κουλτούρας και του καταναλωτισμού. Η βαθμιαία εξαφάνιση των ριζοσπαστικών κινημάτων από τη δεκαετία του 1950 και μετά (τόσο των πολιτικών και κοινωνικών όσο και των πολιτιστικών ή διανοητικών) άφησε ελεύθερο το πεδίο στον αχαλίνωτο καπιταλισμό και στο ιδιαίτερό του πολιτιστικό πρότυπο. Πώς λοιπόν να προετοιμάσεις τους νέους για την άκρατη αναρρίχηση στις ιεραρχίες της εξουσίας και του χρήματος, επιστρατεύοντας τα πάντα προς αυτόν τον σκοπό και, συγχρόνως, να καλλιεργήσεις τη γνώση για τη γνώση, την κριτική σκέψη, την αγάπη του κοινού αγαθού;

Αυτές που κυριαρχούν από εδώ και στο εξής είναι οι «αξίες» της κοινωνίας της κατανάλωσης. Η ύλη που διδάσκεται στα εκπαιδευτικά ιδρύματα φαίνεται, όλο και περισσότερο, σα να μην έχει πια ιδιαίτερη σχέση με αυτό που σκέφτονται και αισθάνονται οι νέοι σήμερα. Το σχολείο μεταμορφώνεται σε στείρα υποχρέωση αποστήθισης «νεκρών» γνώσεων, που θα ξεχασθούν μετά την αποφοίτηση. Οι ίδιες οι συνθήκες μέσα στις οποίες μεγάλωσαν και γαλουχήθηκαν οι εκπαιδευτικοί έχουν αλλάξει βαθιά: η αυθεντία τους, η οποία δε μπορεί να βασίζεται παρά στο πάθος τους για τη γνώση, στον εμπλουτισμό της και τη μετάδοσή της, υποσκάπτεται από όλες τις μεριές, ακόμη κι από τα μέσα, συνοδεύοντας, έτσι, τη γενικότερη επιδείνωση των συνθηκών άσκησης του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, το σχολείο δυσκολεύεται να μεταδώσει κάποια πολιτιστική κληρονομιά στους μαθητές του, καθώς αυτή η τελευταία φαντάζει εντελώς εκτός του πεδίου των καθημερινών ενασχολήσεων και των τρόπων σκέψης τους. Τελικά δεν απαιτούνται υπερβολικά πολλά από το σχολείο, όπως συνήθως λέγεται: απαιτείται, μάλλον, κάτι που έχει καταστεί αδύνατο, δεδομένου ότι, κατά κάποιον τρόπο, η «επίσημη» ιδεολογία των κοινωνιών μας είναι πλέον η μαζική κουλτούρα που μεταδίδεται από την τηλεόραση και τις νέες τεχνολογίες.

Οι αρετές που, μέχρι ενός βαθμού, κατάφερε να προωθήσει το λαϊκό, ρεπουμπλικανικό σχολείο έχουν πλέον πλήρως παραμορφωθεί: το κριτικό πνεύμα έχει μετατραπεί σε κυνισμό, η απελευθέρωση από τη θρησκεία σε άλλοθι για την εμπέδωση της πνευματικής εκρίζωσης, η εγκυκλοπαιδική προοπτική σε επαγγελματικού τύπου πολυπραγμοσύνη, η υποχρεωτική και δωρεάν παιδεία σε αυθαίρετο και σωφρονιστικό καταναγκασμό... Η εκπαίδευση δε θεωρείται πλέον παράγοντας προσωπικής αυτο-εκπλήρωσης. Οι ανυπολόγιστες συνέπειες μιας τέτοιας πολιτιστικής ανατροπής διαφαίνονται ακόμα και στο πεδίο της αυστηρά ωφελμιστικής λειτουργίας της εκπαίδευσης: δεν τίθεται πλέον θέμα εκμάθησης ενός επαγγέλματος -μιας «τέχνης»-, που απαιτεί γνώσεις και ικανότητες και του οποίου η κατοχή λειτουργεί ως πηγή μιας συλλογικής και ατομικής υπερηφάνειας: πρόκειται, αντίθετα, όλο και περισσότερο, για την προετοιμασία προς την αναζήτηση μιας προσωρινής θέσης εργασίας μέσα σε μια ανταγωνιστική αγορά, χωρίς άλλο νόημα πλην της παροχής ενός άμεσα καταναλώσιμου εισοδήματος. Ολόκληρη η κοινωνία, συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών, δίνει το παράδειγμα της υποταγής σε αυτόν τον κλιματισμένο εφιάλτη της κατανάλωσης ως αυτοσκοπού. Το γεγονός ότι τίποτε πια, σταδιακά, δεν έχει νόημα για κανέναν μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες, καθιστά αδύνατη κάθε πραγματική παιδεία. Δεν είναι τόσο ότι η το σχολείο δεν τα πάει καλά: μάλλον η ίδια η κοινωνία δείχνει να μην «τραβάει», γενικώς. Η παιδεία του ανθρώπου δεν είναι προϊόν συγκεκριμένων εξειδικευμένων, εκπαιδευτικών θεσμών αλλά όλων των θεσμών, ολόκληρου του κοινωνικού ιστού και προωθείται μέσα από το σύνολο των σχέσεων που συνάπτουν οι άνθρωποι μεταξύ τους αλλά και με τη φύση. Είτε το θέλει είτε όχι, ολόκληρη η συλλογικότητα είναι επιφορτισμένη με την κοινωνικοποίηση των

«νεοφερμένων», μεταδίδοντάς τους αξίες, γνώμονες, ήθη και πολιτιστικές πρακτικές. Σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, με ή χωρίς σχολείο, η παιδεία επιτελείται στην καθημερινή ζωή του ατόμου (οικογένειες πολλών γενεών, ζωή του χωριού, συντεχνίες, εκκλησία, θέατρο, θεάματα, δημοτικά τραγούδια, λαϊκά άσματα και μύθοι, γιορτές, συνδικάτα, πολιτικές κινητοποιήσεις κ.λπ.). Αυτή η «άτυπη» παιδεία αποτελούσε τη βάση για μια πρωτογενή κοινωνικότητα, για μια καθημερινή και κοινή ευπρέπεια, που ενσωμάτωνε χειρονομίες, εκφράσεις, κοινωνικές συμβάσεις και χαρακτήριζε τη συλλογική ζωή. Τι μεταδίδουν, όμως, σήμερα ο καταγιγισμός των μέσων ενημέρωσης, ο γεμάτος αυτοκίνητα δρόμος, η ερημωμένη συνοικία; Τι διδάσκουν τα αστραφτερά περιοδικά, η διαφημιστική χυδαιότητα, τα ανώνυμα φάστφουντ, οι αριβίστες «καλλιτέχνες» του σταρ σύστημα, τα μηδενιστικά πολιτικά σχήματα; Συσκευασμένη από πανίσχυρα εμπορευματικά συμφέροντα, αυτή η γυαλιστερή παιδεία, θλιβερή και επιφανειακή, το μόνο που μπορεί να παράγει είναι ένας είδος προσωπικότητες ανήσυχης, αριβίστριας και -συνάμα- καταθλιπτικής, τη στιγμή που η ανθρωπότητα έχει περισσότερο από ποτέ ανάγκη από όλες της τις πνευματικές ικανότητες.

Το πραγματικό πρόβλημα, που αποκαλύπτεται μέσω της «κρίσης» του σχολείου, είναι η **γενική κατεύθυνση του πολιτισμού μας**. Τα ολοκληρωτικά επεισόδια του 20ού αιώνα δεν υπέσκαψαν μόνο τη νομιμότητα κάθε ανεξέλεγκτης ιεραρχικής εξουσίας αλλά και την πίστη στις υποτιθέμενες αρετές του πολιτισμού απέναντι στη βαρβαρότητα. Τα κινήματα αμφισβήτησης, από την άλλη πλευρά, υπονόμειναν ανοιχτά και στα μάτια όλων, μικρών και μεγάλων, τις ορθολογικές αιτιολογήσεις της αλλοτρίωσης, της αδικίας και της ανισότητας, που βασιλεύουν παντού, δίχως όμως, μέσω αυτής της υπονόμησης, να επιτευχθεί μια ανανέωση της συλλογικής προοπτικής. Χιλιόχρονοι πολιτισμοί βρίσκονται μαζικά αντιμέτωποι, αβέβαιοι για την ταυτότητά τους, τις ρίζες τους, τα προτάγματά τους. Οι οικολογικές καταστροφές, παρούσες και μέλλουσες, ανατρέπουν τις κατηγορίες σκέψης και τις συσσωρευμένες γνώσεις αιώνων. Οι νέες τεχνολογίες εισβάλλουν σε όλες τις πτυχές της ζωής, σαν νέες πυθιές που μεταμορφώνουν ριζικά την καθημερινή μας σχέση με τη γνώση, την εξουσία, τη ζωή... Χωρίς αμφιβολία, τα πολιτιστικά μας πλαίσια, οι γνώσεις μας, οι υπάρξεις μας έχουν αποσυνδεθεί όσο ποτέ άλλοτε από τις απαιτήσεις της εποχής μας, ενώ αυτό που, ουσιαστικά, μας χρειάζεται είναι μια εκ βάθρων αναδιάρθρωση. Αναμφίβολα, επίσης, όσο η κατάσταση χειροτερεύει, ζητάμε, όσο ποτέ άλλοτε, να είμαστε παιδιά, να ασχοληθούν κάποιοι άλλοι με τα προβλήματα -οι πολιτικοί, οι ειδήμονες, οι τεχνοκράτες, οι ειδικοί-, ούτως ώστε εμείς να οχυρωθούμε στον χάρτινο πύργο της ιδιωτικής ζωής. Ο κόσμος των υπεύθυνων ενηλίκων μοιάζει να έχει αποσυρθεί σιωπηρά -γιατί λοιπόν μας εκπλήσσει η διαπίστωση πως ο κόσμος των παιδιών προκαλεί θόρυβο και υστερία;

Η εκπαίδευση των νέων γενεών εδώ και αρκετές δεκαετίες αποτελεί χειροπιαστό παράδειγμα αυτής της γενικευμένης παραίτησης που χαρακτηρίζει όλες τις τάξεις, τα επαγγέλματα και τους τομείς της κοινωνίας... Οι αντιδραστικοί πειρασμοί που αποσκοπούν στην «αποκατάσταση της τάξης» δεν μπορούν να δουν τις αιτίες της παρακμής κι έτσι απλώς τη συνοδεύουν, αποκρύπτοντας τη μοναδική ελπίδα: μια επανοικειοποίηση, από ολόκληρο τον πληθυσμό, του νοήματος της συλλογικής ζωής. Αυτός ο ριζικός αυτο-μετασχηματισμός θα μας επέτρεπε να αντιμετωπίσουμε τα καιρία προβλήματα της εποχής, μέσω της επανίδρυσης μιας πραγματικής δημοκρατίας, που δε θα είναι η εξουσία γραφειοκρατικών στρωμάτων, φρατριών από ειδήμονες και πολιτικών μαφιών -δηλαδή, με άλλα λόγια, η εξουσία της ολιγαρχίας που κυριαρχεί σήμερα αποκλειστικά και μόνο για την προάσπιση των συμφερόντων της. Η συμμετοχή όλων στις κοινές υποθέσεις, στη διαμόρφωση της πορείας της κοινωνίας, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ανθρωπίνων όντων που θα είναι υπεύθυνα για τις πράξεις τους, το λόγο και τους πόθους τους. Ταυτόχρονα απαιτεί την εγκαθίδρυση ενός νέου τύπου σχέσεων με την εργασία, την εξουσία, τη γνώση. Μια τέτοια ρήξη συνεπάγεται την αναβίωση των καλύτερων στοιχείων της συλλογικής μας ιστορίας όπως επίσης και την επανασύνδεση μας με μια παιδαγωγική σκέψη και πρακτική άξια του ονόματός της.

Για μας, **το σχολείο δε μπορεί να έχει νόημα παρά αν στοχεύει στην ατομική και συλλογική αυτονομία**. Αυτό σημαίνει ότι θεσπίζουμε, επεξεργαζόμαστε, εφαρμόζουμε και αλλάζουμε τον κοινό νόμο μέσα από τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή: αν η πραγματική δημοκρατία έγκειται στη διαβούλευση του λαού που συναθροίζεται μέσα από συνελεύσεις, τότε η πραγματική εκπαίδευση δε μπορεί παρά να συνεπάγεται ένα μοντέλο λειτουργίας βασισμένο σε συνελεύσεις όπου συμμετέχουν καθηγητές, μαθητές, εκπαιδευτικό προσωπικό, τεχνικοί κ.λπ., με καθορισμένους κανόνες (δικαίωμα βέτο των ενηλίκων, αρμοδιότητες κ.λπ.). Ομοίως, οι παιδαγωγικές σχέσεις πρέπει να βασίζονται στην επιθυμία μάθησης και διδασκαλίας, που πρέπει να υποκινηθεί, να διατυπωθεί και να πραγματοποιηθεί. Ο ανταγωνισμός, η «επιτυχία», ο κονφορμισμός δεν μπορούν να αποτελούν εκπαιδευτικά κίνητρα: η προώθηση, χωρίς αυταπάτες και ωραιοποιήσεις, της βούλησής μας να συμμετάσχουμε στην ανθρώπινη περιπέτεια είναι ο μοναδικός φορέας κάθε αληθινής ύπαρξης. Τέλος, η προετοιμασία των νέων γενεών για τις μελλοντικές προκλήσεις, η μετάδοση των ανεκτίμητων κλημάτων των περασμένων χιλιετιδίων, είναι έργο που απαιτεί από τον λειτουργό πραγματική δυνατότητα αυτόνομης σκέψης και πράξης. Μακριά από την αριστερή ή και μια ορισμένη αναρχική δημαγωγία που συμβαδίζουν πλέον, εκ των πραγμάτων, με το γραφειοκρατικό αυταρχισμό, πρόκειται για μια κριτική επιστροφή στην πρακτική του παιδαγωγού, για μια δίχως τέλος διερώτηση πάνω στη σκέψη του και την τεράστια ευθύνη που συνεπάγεται η αποδοχή, η αγάπη και ο μετασχηματισμός του κόσμου μέσα στον οποίο ζούμε.

ΜΑΪΟΣ 2010 Το κείμενο είναι μετάφραση από μπροσούρα που δώθηκε σε μαθητικές διαδηλώσεις στο Παρίσι σε 4.000 αντίτυπα από την Πολιτική Ομάδα Lieux Communs (Κοινοί Τόποι) <http://www.magmaweb.fr/spip/spip.php?article448>

Αυτόνομη Πρωτοβουλία